

Bijlage HAVO
2026

tijdvak 2

maatschappijwetenschappen

Bronnenboekje

Opgave 1 Fluittaal

tekst 1

Het geluid van de taal zonder woorden ebt langzaam weg in Turkije

Enkele tientallen mensen zijn het, meer niet. Vooral theeboeren uit Kuşköy, een dorpje hoog in de bergen aan de Turkse Zwarte
5 Zeekust. Zij spreken een van de kleinste en meest zeldzame taaltjes ter wereld. Een taal zonder woorden. De boeren fluiten volledige zinnen met een kop en een staart. Zo
10 spreken ze over een grote afstand met elkaar. Of liever: spraken. Want de klank van fluittonen is nog wel te horen in de dalen van Kuşköy, maar het geluid ebt langzaam weg. Over
15 een of twee generaties kan het zomaar voorbij zijn. (...) In het verleden gebruikten mensen de taal vooral om elkaar naar het veld te roepen. “Om te komen helpen op het
20 land, om thee te plukken”, zegt Mehmet. “Maar ook voor dagelijkse

dingen; er is een begrafenis, ga je mee naar de markt.” Hijzelf en zijn vriend Seref doen dat nog steeds, 25 maar noodzakelijk is het niet meer. “Dit was natuurlijk allemaal in de tijd voor de mobiele telefoons.”

Toch hebben de mannen samen met een groepje liefhebbers plannen 30 gemaakt om de taal te behouden. Met een belangrijk eerste succes: de erkenning van de fluittaal op de Werelderfgoedlijst, afgelopen december. Daarmee komt er mogelijk 35 geld voor projecten die de taal nieuw leven in kunnen blazen. “Dit is in feite een erfenis van de mensheid”, zegt gouverneur¹⁾ Turan Ermiş van de regio Görele, waar Kuşköy onder 40 valt. “Uniek in de wereld, het moet behouden blijven”, vindt hij. (...)

bron: NOS, 2018

noot 1 gouverneur = bestuurder/regeringsleider van een deel van de staat (hier: een Turkse regio)

tekst 2

De Griekse fluittaal sterft uit

Verborgen in de zuidwestelijke hoek van het Griekse eiland Evia, hoog boven een doolhof van kronkelende ravijnen (...) ligt het piepkleine dorpje
5 Antia, vastgeplakt tegen de hellingen van Mount Ochi.. (...) Al duizenden jaren gebruiken de bewoners van Antia een bijzondere fluittaal die lijkt op het geluid dat vogels maken om
10 met elkaar te communiceren over de diepe valleien. De taal staat bekend als Sfyria en is een van de meest zeldzame en meest bedreigde talen ter wereld (...). In de afgelopen
15 tweeduizend jaar konden alleen de herders en boeren van dit kleine dorp in de heuvels de geheime tonen van Sfyria verklanken en verstaan. Ieder van hen droeg deze goed bewaakte
20 traditie trots over aan zijn kinderen. Maar vandaag de dag zijn er nog maar zes mensen op de wereld die deze ongesproken taal kunnen 'spreken'.

25 "Een gefloten taal loopt sowieso meer risico om uit te sterven dan een gesproken taal omdat de taal zoveel lastiger is", zegt [linguïst Dimitra] Hengen. "Tenzij er iets ingrijpends
30 gebeurt, voorzie ik dat Sfyria in de nabije toekomst zal verdwijnen, en dat is een tragedie." (...) "Toen ik jong was, moesten we Sfyria leren naast het Grieks om te kunnen
35 overleven", zegt Panagiotis Tzanavaris, een 69-jarige man met een zachte stem die de beste fluitster van Antia is. "Het is onze manier van leven, en als die verdwijnt dan
40 verdwijnt daarmee ook de culturele identiteit van dit dorp." (...) Tzanavaris doet iets wat tot nu toe ongehoord was in de goed bewaakte traditie van zijn dorp: hij leert iemand
45 uit een andere plaats om te fluiten in Sfyria. Na zeven jaar les is de jongste spreker van Antia's oude taal een nu 31-jarige koerier die 40 km verderop woont in Karystos. (...)

bron: BBC, 2017

tabel 1

Percentage correcte antwoorden bij het verstaan van klinkers in de Spaanse fluittaal door een geoefende luisteraar en twintig ongeefende luisteraars, per klinker (2017; n=64)

	percentage klinkers in de Spaanse fluittaal dat correct verstaan is				
	‘o’	‘a’	‘e’	‘i’	gemiddeld
geoefend in de Spaanse fluittaal	87,5%	75%	87,5%	100%	87,5%
ongeoefend in de Spaanse fluittaal	62,5%	35,3%	35,3%	77,8%	53%

bron: Stichting Cito, op basis van Meyer e.a., 2017

Toelichting

In het onderzoek hebben de onderzoekers vier klinkers in totaal 64 keer laten horen. Het percentage klinkers dat correct werd verstaan door een fluiter van de Spaanse fluittaal uit La Gomera, die dus geoefend is in de fluittaal, werd vergeleken met het percentage klinkers dat correct werd verstaan door twintig Spanjaarden, die niet geoefend zijn in de fluittaal. Uit de tabel is af te lezen dat de geoefende luisteraar alle keren de klinker ‘i’ correct verstaan had (100%).

Opgave 2 Eindeloos ouderschap

tekst 3

Laat je zoon studeren

*Laat je zoon studeren, laat hem voor
minister leren, laat je zoon studeren
aan een universiteit*

*Laat je zoon studeren om de buurt te
5 imponeren*

*Laat het circuleren en je aanzien is
een feit*

Het liedje waarmee het Leidsch
Studentencabaret in 1960 zijn roem
10 vestigde, is legendarisch geworden.
(...) *Laat je zoon studeren* was de
bekroning van de gedachte dat je
kinderen het verder zullen brengen
dan jij. (...) Opeens is die gedachte
15 dat je kinderen het verder zullen
schoppen dan jij niet meer zo
vanzelfsprekend. In 2010 werd het
door onderzoek bevestigd: vaker dan
voorheen blijven kinderen steken op
20 een lager opleidings- en
beroepsniveau dan hun ouders.
Ouders die zelf het product zijn van
de optimistische jaren zestig en
zeventig kunnen er 's nachts van
25 wakker liggen. (...) En wat doe je dan
als je zelf je schaapjes op het droge
hebt en je ziet je kind worstelen met
geld en toekomstkansen? Helpen,
natuurlijk!
(...)

30 Nog niet zo lang geleden was 'oud en
arm' een vanzelfsprekende
combinatie. Oudjes waren
aangewezen op hulp van hun
kinderen, van de kerk of van andere
35 liefdadige instanties. Pas na de
oorlog¹⁾, met de komst van de
AOW²⁾, de uitbreiding en ophoging
van pensioenen en de algemene
welvaartstijging veranderde dat. (...)
40 Nu verdienen ze juist méér. Armoede
komt onder ouderen weinig meer
voor. Armoede vind je veel vaker bij
jongeren, vooral eenoudergezinnen.
Heel wat jongvolwassenen moeten
45 zich behelpen met los-vastbaantjes
waarvan ze zonder hulp nauwelijks
kunnen rondkomen. (...) Ook
succesvolle tweeverdieners wenden
zich nu al [massaal] tot hun ouders
50 om hulp bij het oppassen, omdat ze
zelf volledig worden opgeslokt door
hun zware en veeleisende banen.
(...) Wat ook een rol speelt, is dat
kinderen belangrijke stappen naar
55 volwassenheid, zoals zelfstandig
gaan wonen, trouwen en kinderen
krijgen, langer uitstellen. Ook
daardoor blijven ze langer afhankelijk
van hun ouders.

bron: Vuijsje en Groen, 2017

noot 1 de Tweede Wereldoorlog

noot 2 AOW = Algemene Ouderdomswet. Deze wet regelt het basispensioen.

tekst 4

Persoonlijke groei

In de jaren zestig (...) moest je je ouders echt zo snel mogelijk vaarwel zeggen, anders werd het nooit wat met je persoonlijke groei! (...) Of het
5 nu ging om [het bezoeken van] je ooms en tantes of om je ouders – babyboomers hadden er weinig mee

op: al die stoffige verplichtingen tegenover mensen die je niet eens
10 zelf had gekozen! (...) Je kon beter op vriendschapsbanden vertrouwen, vrienden kon je uitzoeken zonder maatschappelijke dwang en op basis van je eigen individuele voorkeur.

bron: Vuijsje en Groen, 2017

Opgave 3 Criminele hulpjes bij liquidaties

tabel 2

Aantal in Nederland geregistreerde liquidaties in vijf provincies, in de jaren 2013-2016

	aantal geregistreerde liquidaties				
	2013	2014	2015	2016	totaal
Noord-Holland	8	14	9	7	38
Zuid-Holland	6	3	2	3	14
Utrecht	2	3	2	4	11
Noord-Brabant	3	10	5	2	20
Limburg	3	0	1	0	4
totaal	22	30	19	16	87

bron: Stichting Cito, op basis van Van Gestel & Verhoeven, WODC, 2017

tabel 3

Onveiligheidsbeleving in vijf provincies, in de jaren 2013-2016

	% mensen dat zich weleens onveilig voelt				
	2013	2014	2015	2016	totaal
Noord-Holland	38	36	37	36	37
Zuid-Holland	39	39	38	37	38
Utrecht	40	39	39	37	39
Noord-Brabant	37	36	35	35	36
Limburg	39	39	39	37	38
totaal	39	38	38	36	38

bron: Stichting Cito, op basis van opendata.cbs.nl, 2019

tekst 5

Schijt aan alles, behalve aan de eigen groep

(...) De gevaren voor omstanders lijken [criminele straatjongens] niets te kunnen schelen. En ook dat inmiddels tientallen uitvoerders hoge
5 celstraffen hebben gekregen, of zelf zijn geliquideerd, lijkt ze niet af te schrikken. Schijt hebben aan alles en iedereen behalve aan je eigen groep, dat is een houding die [de nieuwe
10 generatie criminelen] typeert. (...) [Criminoloog Jan Dirk de Jong] (...) deed veel onderzoek naar criminele straatjongens. "(...) Ze voelen zich achtergesteld, want ze groeien vaak
15 op in arme probleemwijken en in probleemgezinnen. (...) Al jong krijgen ze te maken met allerlei hulpinstanties die zeggen dat er wat mis met ze is. (...)” Zo blijken veel
20 daders zwakbegaafd, of kampen ze met (...) psychische problemen. Het resulteert in een afkeer van overheidsinstanties. De Jong: “Ze hebben van jongs af aan een batterij
25 aan ervaring met hulpverleners en politie. Die is niet zelden negatief. Ze wantrouwen alles en iedereen van de overheid. (...)” Het resultaat is een groep die denkt niks te maken te
30 hebben met deze maatschappij, stelt De Jong. Want die heeft ze toch niet veel meer te bieden dan wantrouwen en misschien, als je echt je best doet, een baantje als schoonmaker. (...)
35 “De zwakkere broeders onder hen zijn daardoor kwetsbaar voor criminele ronselaars¹⁾.” (...) De

slimmeriken weten op een heel vernuftige manier jongens te
40 ronselen, loyaliteit wordt op een berekende manier opgebouwd, zegt De Jong. (...) “In de kern draait het om de waardering en ergens bij willen horen. Maar we moeten platte
45 dingen ook niet uitsluiten. Het gaat ongetwijfeld ook om snel heel veel geld verdienen.” Wie veel geld heeft kan (...) bijvoorbeeld een Gucci-tasje voor heren kopen (650 euro) (...).
50 De Jong: “Je bent zo een paar duizend euro kwijt voor één outfit. En dan heb je ook nog een dikke klok en een brommer nodig. Ze dragen die dure broek dan wel de hele week.
55 (...) [Maar] als jouw groepje (...) vindt dat het Gucci-tasje of het bontkraagje een brevet van stoerheid is, draag je dat. Daarmee dwing je respect af.” Eenmaal geronseld kan het snel
60 gaan. Want, zegt de politie, het gros van de daders lijkt vanuit het niets zo’n zwaar misdrijf te plegen. (...) “Voor het werk hier op straat putten de criminele kopstukken uit een
65 reservoir straatschoffies die omhoog kijken en denken: dat wil ik ook”, zegt Jeroen Poelert [van de Landelijke Recherche]. “Die ‘soldaten’ zitten aan een lijntje: hier heb je 30 duizend
70 euro, stap in een auto en schiet die en die dood.” Een liquidatie kan je in jouw kringetje eeuwige roem opleveren, stelt hij. (...)

bron: De Volkskrant, 2018

noot 1 ronselaar = iemand die mensen regelt